

K. BRADŪNO „MORENŲ UGNYS“

1.

Morenų ugnys — taip yra pavadinta nauja Kazio Bradūno poezijos knyga...

Morenom yra vadinami ledynų sunešti akmenys, uolos. Sunešti senais priešistoriniais laikais, kada žmogaus pėda to krašto nebuvo palietusi. Morenų gausumas ir jų rūšys duoda pobūdį krašto terenui, paviršiui... Poezijoje morenos gali būti simbolis, ženklas anų pirminių elementų, ant kurių pradėjo kurtis žmogus ir ėmė plėtotis žmogaus santykis su tuo gyvenamo krašto paviršium.

K. Bradūno poezijos temos ir išreiškia tuos pagrindinius elementus, kurie yra toki svarbūs pirminio žmogaus gyvenimo pradžiai; ugnis, vanduo, medžioklė, namai. Toliau pirminiai žmogaus išradingumo veiksmas — malimas, druska, metalas. Ir pirmasis žmogaus natūralus su gentim ryšys, kuris yra pagrindas tolimesnei tėvynės meilei ir istorijos pajautimui: Pilėnai, Voruta, Mindaugas, Šiluva, tėvynė... Ir žmogaus gyvenimo rotacinis vyksmas, kuris prasideda su lopšiu; kurio eigoje toks tvirtas žmogaus ryšys su gamta ir

antgamte (religija) ir kuris baigiasi su budyne, išėjimu (mirtimi).

Sustodamas prie šitų žmogaus būties elementų, Bradūnas atsiduria toje pačioje gyvenimo plotmėje kaip žemdirbys, artojas, ūkininkas ar dar ankstesnis už jį medžiotojas, klajoklis.

Tik ne kaip dabartinis žemdirbys ar medžiotojas.

★

Dabarties metu žemdirbys į tas morenas žvelgia daugiau jau praktinėm, ūkinės naudos akim. Bradūnas žvelgia kitaip. Jo pažvelgimo rūšį išduoda jo knygos vardo antrasis žodis — ugnys. Tai simbolis gaivinančios, deginančios, kuriančios jėgos, kuri slypi tose morenose, kuri siekia patį žmogų, tarp tų morenų gyvenanti, ir tas morenas daro sudvasintas, aukštesnės prasmės kupinas, savaip paslaptingas, mistiškas. Konkrečiau kalbant, vanduo Bradūnui yra tekanti jėga, kuri nuprausia pirmgimį, nuplăuja nuodėmes, velionį numazgoja, vis tekėdamas į vakarus, kaip ir visas žmogaus gyvenimas. Namai — tai vieta ne tik gyviesiems gyventi, bet ir vieta, į kurią susirinks vėlelės klajūnėlės prie ugniakuro. Vanagas, paukštis, virsta simboliu žmogų deginančios jo prigimty esančios grobio aistros. O dirvožemyje ir debesyse yra sutelktas žmogaus ir kosmo dinaminis procesas — pavargę sunkios rankos virsta dirvožemiu ir išsilygina kauburėlis pievoje, o tuo tarpu vieni debesys savo judėjime yra amžini, nes jie plaukia ir plaukia per lygumas...

Nėra įmanoma toliau minėti Bradūno morenų gilesnės dvasinės prasmės. Tenka tik pažymėti, kad tuo keliu eidamas, Bradūnas artėja prie praeities žemdirbio, augančio jau krikščioniškoje šviesoje, kurio dvasia yra davusi dainas, padavimus, vadinamą tautosaką. Ana praeities dvasia, žvelgianti į gamtos reiškinius sudvasinančiom, animistinėm akim,

kuriančiom paralelės ir kontrastus tarp žmogaus ir gamtos reiškinių, sugrįžta Bradūno poezijoje sąmoningai ir giliai. Sugrįžta dvasia pagilinta, supoetinta daugiau nei pačioje tautosakoje.

*

Ir savo forma Bradūno poezija kai kuo artima liaudies dainom. Nekalbant apie kitų vartotus ir jau nuvartotus mažybinius žodžius bei vaizdus, dėmesio vertas tų vaizdų sujungimas (kompozicija). Bradūnui čia būdinga paberti kelis vaizdus, neieškant tarp jų logiškai nuoseklaus ryšio. Sudaro įspūdį, lyg tarp vieno ir kito vaizdo yra peršokimas per kitus, nutylėtus... Lyg tai būtų fragmentai, nuolaužos, nuotrupos iš kokio didesnio kūrinio. Taip yra kai kuriose dainose, ypačiai mitologinėse.

Šitokis formos kelias Bradūnui leidžia sukurti eilėraščius, kurie iš kitų poetų išsiskiria ypačiai savo trumpumu, kondensuotumu, nelyginant aforizmais.

Visa tai originalu ir įdomu. Tačiau kyla klausimas, ar šitokia nuolaužinė forma pasiseka perduoti ir skaitytojui perimti autoriaus giliaprasmius pergyvenimus?

Iš 60 eilėraščių tarp geriausiųjų tektų skirti tokius: cikle „Grijtanti saulė“ — Vanduo, Duona; cikle „Mindaugas“ — Voruta; cikle „Komunijos kviečiai“ gal daugiausia — Tėviškė, Adoratio rustica, Švento Izidoriaus vakarienė, Malimo malda; cikle „Juodoji druska“ — Dievdirbis, Dirvožemis ir debesys, Vanagas, Pilėnai, Bulvienojai; cikle „Pro vėlių langelį“ — Kad nebūtum viena; cikle „Brolių kelionė“ — Kraujas, Nostalgija.

Sekant tuos eilėraščius, atrodo, kad autorius labiau pasiekia savo pergyvenimais skaitytoją tais eilėraščiais, kurie yra labiau išrutulioti.

Tokis bent čia rašančio įspūdis.

2.

Morenų ugnys yra tolesnis tiriančio poeto žingsnis į „naują“ žemę — jau seniau Bradūno užsimintas, *Devyniose baladėse* aplankytas ir, iš tikrųjų, ne naujas, o labai labai senas, senovinis, poledyninis, — kai Bradūno ir mūsų protėviai nežinojo nė savo tautos vardo, bet tebuvo anoniminių „genčių“ vaikai.

Gera parinktas knygos vardas: morenų ugnimis nušviečiamos rūsčiosios senovės uolos, vos brėkštantys žemės plotai, laukiantys žmogaus. Nušvinta ir pats žmogus, medžiotojas ir žvejys, atrandęs žemę.

Skaitydamas pirmiausia jauti keistą, lyg ne šio pasaulio šviesą, kuri, pati gimdama, apčiuopia ir giliais šešėliais iškelia reljefą tos nerealios realybės. Kaip sapne, nėra spalvos. Ir nėra jokio gyvo, paprasto daikto. Negyvenamas, nykus peizažas, šiaurinė perspektyva, ryškiu, juodu horizonto lanku aprėžta. Sapno tikrovė — sapno ritmas.

O netikėtu modernumu šiame priešistoriniame fone nu-skamba senosios K. Bradūno poezijos krikščionybės simbolių vardynas, arba jau istorinių kunigaikščių žygiai.

Toks yra naujesnysis Bradūnas. Amžių gelmės, kurių jisai siekia, kaip mistiškų būties šaknų, jaugusių visako prasmėn, terandamos leidžiantis į savęs dugną. Reikia prakopti atsitiktinį įvykį, aktualų laiką, prasiveržti pro buitinius daiktais užgožtą, pernelyg pažįstamą, iki paskutinio žiupsnio išgyventą paviršiaus žemę. Naujoji giesmė nori išsiveržti iš pačių žemės gelmių — iš ten, kur susijungia labiausiai nutolusios grandys ir žmogus vėl tampa žeme.

Naujoji senovinė Kazio Bradūno žemė dar nėra iširta — ji tik neseniai atrasta. Todėl išbaigtumo prasme dažnas senesnis eilėraštis buvo tobulesnis: jo forma lengviau sprendėsi ištirtų poetinių motyvų rate. Dabar poeto įžengtuos laukuos nėra įspaudęs pėdos Maironis, nei Putinas, nei

Brazdžionis. Didieji moreniniai luitai trupa rankose, ieškančiose jiems pavidalo.

Kaip ir visada, Kazys Bradūnas yra rimtas, nuoširdus, visas savo žinias ir mokėjimą sukaupęs naujam rūmui statyti. Iš svarių žodinių akmenų augas pastatas primena pagonišką šventyklą — derliaus, vandens, ugnies dievams. Tik sapno logika leidžia šalia Žemynos minėti Sopulingąją ir morenų žemėje nuaidėti visa supratusiems, giedrumoje visa tirpdantiems krikščioniškiems varpams.

Skaitydami naujus žodžius, jaučiame kažką skylant: tai mūsų įprastinis, įsigalėjęs Bradūno — „poeto žemdirbio“ vaizdas. Atsiskiria ir savo keliu nueina burtazodžių žinovas, žynys.

Galėtume ir taip pasakyti: buvo metas, kai Kazio Bradūno poezija žinojo visus atsakymus, ramius ir tradicinius, ir dėstė juos giedria dvasia. O dabar poetas — ir vėl ramiai, ne primygęs, ne šaukdamas, ne šiurkščiai išrito didelius, sunkius klausimus. Neatsako jų, tik lyg akmenis nustumia aptikton bedugnėn — ir tylėdamas klausosi jis ilgo aidų gūžčioje morenų žemėje.

Nuploviau langą
Prie tavo lopšio,
Kad žvaigždės tekėtų.
Tekėdamos mirgėtų,
Kad nebūtum viena,
Per naktų žvą vieną.

Linguosiu gluosniu
Prie lygaus kelio,
Kad paukštis nutūptų,
Nutūpdamas čiulbėtų,
Kad nebūtum viena,
Kelionėje vieną.

Kalnan palydėsiu,
Smiltimis nubyrėsiu,
Kad vėjelis pustytų,
Pustydams migdytų.
Kad nebūtum viena,
Žemelėje viena.

Šiame *Morenų ugnių* eilėraštyje („Kad nebūtum viena“, p. 56) vykusiai išreikšti keli naujojo Bradūno stiliaus elementai. Visų pirma, pats tonas — žynio, ar vaidilos, ar burtininko tonas, lyg pusiau giedamas. Organiškas liaudies dainos panaudojimas. Ir pagrindinis idėjinis-tematinis ciklius, ypač atkakliai šiame rinkinyje varijuojamas; lopšys — kelionė — karstas. Šiame rate, sugestijuoja poetas, ir glūdi būties prasmė.

Ankstyvesniam Kazio Bradūno stiliui šiame rinkinyje atstovautų „Elegija“ (38 p.):

Mūsų amžius toks trumpas, toks trumpas —
Kaip širdis tų dienų negailės,
Kai jos bėga ir stirnom suklumpa
Nuo likimo strėlės.

O prašau, o meldžiu neskubėti
Paskui saulę toli už kalnų,
Bet palieka tik skliautai žvaigždėti
Ir tik žodžiai dainų.

Gimininga tik tema — gyvenimo trapumas. Bet ar šiai elegijai įmanoma įsivaizduoti vaidilą kankliais tariant? Nejust čia nei liaudies kūrybos elementų, nei archaiško aromato. Sklandus ir lengvas paeiliavimas, užtikrintas stovėjimas literatūrinės tradicijos rėmuose. Gal ir gražu, ir skambu, tik nepalyginti blankiau, mažiau savita, nei ano pirmojo cituotojo eilėraščio inkantacija. Su daugelio kūrinių galima būtų

lyginti „Elegijos“ rašymo būdą. Tik vieno Bradūno savitas balsas girdimas tokiame eilėraštyje, kaip „Kad nebūtum viena“. O savo, atskiuro balso atradimas yra jau vienas didžiųjų laimėjimų. Dėl to galima drįst pranašauti, kad jau tu, ką Bradūnas ligi šiol yra sukūręs, jįsai lietuvių poezijoje išliks — gal ne tarpe naujas epochas atskleidžiančių ar formuojančių poetų, gal tik keliais eilėraščiais, bet — išliks.

Devyniomis baladėmis ir Morenų ugnimis Bradūnas leidosi į mūsų poezijos dar neištirtas sritis. Kas žino, ar toliau nebėra kur eiti, ar, priešingai, žygis tėra tik prasidėjęs? Naujoji vizija prašosi naujų žodinių formų. Kas žino, ar jos gims?

Bet gerbtinas yra pats žygis, veržiantis į naujas žemes, pats atsižadėjimas per lengvo, jau išvaikščio to kelio, kuriame skamba jau žinomos dainos.

Ar tik nėra visa poezija — didžiulė, dažnai — beviltiška misija: pasakyti žodžiu, kas žodžiu nepasakoma?

Kazys Bradūnas. *Morenų ugnys*. Išleido Literatūros lankai. Viršelis Viktoro Petravičiaus. 1958, 400 egz. Kaina 2 dol.